

LES DETERMINACIONS TEMPORALS EN LES CONSTITUCIONS DE L'ESTUDI GENERAL DE VALÈNCIA DURANT EL SEGLE XVI

Ferran FABREGAT COSME
Antoni LÓPEZ QUILES

Traductors-correctors de la Universitat de València

De les reiterades demandes perquè s'estudien les possibilitats que ofereixen les modalitats històriques de la llengua, sobretot pel que fa a la necessitat de la recuperació lèxica o fraseològica que presenta la fixació d'un llenguatge administratiu modern, però basat també en la nostra tradició, potser el període més desatés siga aquell que va des del segle XVI al XIX, ben probablement a causa de l'enlluernament que produeix la llengua en l'Edat Mitjana i el segle d'or enfront de l'aparent estat de depauperació de la llengua de la Decadència.

Un estudi més acurat, però, permet de veure que, més enllà de la ja constatada penetració del castellà en tots els estaments de generació de llengua escrita —i, en conseqüència, oral— hi trobem encara un estadi de llengua ben practicable i segurament eficaç quant a l'adaptació d'algunes d'aquelles modalitats a les exigències actuals, per a la qual cosa ens hem proposat el buidatge sistemàtic de documentació administrativa del període de la Decadència, mitjançant la selecció, en primer lloc, de producció dels organismes que emeten els documents i, en segon terme, de la informació a obtenir-hi, analitzada per blocs temàtics, amb l'objectiu de sumar el màxim nombre de possibilitats a què tinguem accés.

En aquest primer estudi apleguem, només, les determinacions temporals extretes de les diverses Constitucions de l'Estudi General de València de 1499,¹ les de 1551,² com les de 1563,³ les parcials aprovades el

1. «per introduir a fer Studi e Colegi General en lo qual se legis de totes les Facultats», transcripció dins José Teixidor y Trilles, O. P., *Estudios de Valencia, historia de la Universidad hasta 1616*, a cura de Laureano Robles (València 1976), pp. 152-159.

2. «Seguixen-se los statuts que los Magnífichs Jurats de la present ciutat de Va-

1581⁴ i finalment les Constitucions, encara no transcrites, de 1611.⁵ Encara que les primeres són editades a finals del segle XVI i les últimes es componen a principis del XVII, atesa la contigüitat cronològica és ben clar que podem incloure-les totes sota una mateixa agrupació secular que permetrà, més endavant, la preparació d'un estudi de l'evolució de la llengua emprada en aquests documents. Ara, però, i considerant l'interès que hem consignat a l'inici limitarem el nostre treball a la classificació de les fórmules que fan referència a qualsevol mena de determinació temporal, a través de l'exhumació de les construccions que contenen aquestes Constitucions Universitàries i la seua posterior catalogació temàtica.

Comencem, doncs, per l'aplec de les datacions,⁶ que és la primera de les possibilitats que hi localitzem. De primer, val a constatar-ne l'ús combinat de dates grafiades amb guarismes romans (2), àrabs (3) i en lletra (1), (4), (5), en datacions majoritàriament precedides per la preposició *a* (2), (3), (5), tot i que també les trobem amb la preposició *en* (4), que segueix la forma de participi de fer —*fetes*, en aquest cas⁷— i, amb el gerundi del verb comptar «*comptant*» (1); hi coexisteixen la inclusió de la preposició *de* incorporada entre el mes de què es tracte i *l'any* (1), (2), o bé la modalitat rònega de fer seguir l'expressió *l'any* a la consignació del mes (2), (3), (4); només en una vegada apareix l'adverbi *propassat*, intercalat entre el

lència ha statuït per al bon govern he regiment del Studi General e Universitat de València», transcripció a cura d'Andrés Gallego Barnes, «La constitución de 1561. Contribución a la historia del Studi General de Valencia» dins *Estudis*, 1 (València 1972), pp. 43-84. Es tracta de l'edició de 1573.

3. «e que los statuts e ordinacions fets per sos antipassats, per la varietat e successió del temps se devien millorar». Transcripció a cura d'Amparo Felipo, «Las Constituciones de la Universidad de Valencia de 1563» dins *Escritos del Vedat* (València 1983), vol. XIII, pp. 241-259.

4. «per lo que convé al benefici públich y bon redrés y reformació de la Universitat del Studi General de la present ciutat, revocant y millorant les constitucions fetes fins a huy», Francisca Miralles Vives, «Nuevos documentos para la historia de la Universidad: los desórdenes de 1580-1590» dins *SAITABI*, xxxv (València 1985), pp. 111-125.

5. *Constitucions del Estudi General de València fetes en onze de maig anys mil sis-cents y onze*. Es tracta de l'edició de l'any 1655. No hem agafat totes les Constitucions —totals o parcials— de l'Estudi, sinó una mostra representativa.

6. En la consignació de les fórmules, posarem [A] darrere de les corresponents a les citades a la nota núm. 1; una [B] a continuació de les de la nota núm. 2; una [C] a la de la núm. 3; una [D] a les obtingudes de les constitucions ressenyades en la nota núm. 4; i, finalment, una [E] a aquelles que pertanyen a la darrera de les constitucions, ressenyades en la nota núm. 5. Hi ometem, és clar, nombroses formes que només constitueixen una innecessària reiteració.

7. De forma anàloga a com s'operava amb les fórmules municipals del segle XVII. *Vid.* Ferran Fabregat i Antoni López, «Una aproximació a la fraseologia administrativa municipal de l'època moderna (Catarroja, 1652-1657)». En curs d'edició.

mes i l'any (2); així mateix, només en una ocasió l'anotació del mes va precedida per l'expressió *del mes de* (5).

- (1) Que dimarts comptant trenta de abril de l'any 1499 [A].
- (2) Celebrat ...a XIII de Agost proppasat any xccccxcviii [A].
- (3) E donat per lo Consell General a 14 de Agost any 1498 [E].
- (4) Fetes en onze de maig any mil sis-cents y onze [E].
- (5) Celebrat a vint-i-dos del mes de dehembre del any mil cinch-cents sexanta [C].

La segona de les possibilitats ofertes per la documentació consultada és *curs* que, en aquest cas, ve a significar la durada dels estudis superiors universitaris, que va més enllà d'un any (període, aquest darrer, que té un tractament específic després del de *curs*), segons acrediten a bastament nombroses frases, amb una durada de 3 anys (6), (7), (9), (10), —sovint dividit per anys (8), (11), o amb valor de continuïtat (5)— o de quatre (12), (13), transcorregut el qual s'esqueien els exàmens (14), (15); altrament, només s'hi expliciten les denominacions dels cursos de Medicina (16), (17), Arts (18) i Teologia (19).

- (6) No puga legir lo curs, en menys temps de tres annys [B].
- (7) Tots los tres annys que durarà lo curs [B].
- (8) Així en lo primer any, com en lo segon y tercer ayynn del curs [B].
- (9) Cascun ayynn que durarà la lectura del curs [B].
- (10) Del present curs en avant [B].
- (11) La càtedra del segon ayynn del curs⁸ [B].
- (12) No puguen llegir lo curs en meynns temps de quatre ayynns⁹ [B].
- (13) Tots los quatre ayynns que dura lo curs [B].
- (14) Ha de provar com après de acabat lo curs [B].
- (15) E provar lo temps del curs e de la pràctica [B].
- (16) La càtedra del primer ayynn de Medicina [B].
- (17) Per a acabar de oir lo curs de Medicina [B].
- (18) Que lo curs de Arts [E].
- (19) Ha oït tres cursos de Theologia¹⁰ [B].

El terme *any* —el següent a catalogar— enclou entre altres, una definició conceptualment pròxima a l'actual de *curs*, tot i que sense coincidèn-

8. Amb explicitació dels altres anys del curs «La càtedra del tercer ayynn del curs» [B], «la càtedra del primer ayynn del curs» [B]; «acabat lo tercer ayynn del curs» [B]; i àdhuc la durada global, com hem vist més amunt: «durant los tres ayynns del curs» [B].

9. Una altra vegada amb «oyr lo curs» [B].

10. Així mateix, «Theologia positiva» [D]; i en [E] «e prove que ha oït quatre anys de Theologia».

cia cronològica, com veurem seguidament. En efecte, una primera acció és la de la durada de les classes corresponent al període cronològic que actualment designem amb *curs* (20), (21), (22), (24) i la successió dels anys, també explicitada (25), (26), (27), (28); un *any* potser també coincident amb la durada convencional (29), (30), el transcurs de la qual també hi és constatat (31), (32), (33) i (34); lògicament, *any* també indica l'edat (35), (36), (37), (38). Quan la suma de tres anys no correspon a un *curs*, rep la denominació de *trienni* (39), (40), mentre que la divisió d'any és de mitja anyada (41), o bé de *mig any* (42), (43) i (63); finalment hi ha altres modalitats d'anotació del període anual —estacions, mesos— que veurem més avall (49), (67).

- (20) Tenen obligació cascun any a llegir les càtedres [B].
- (21) Determinen de llegir en aquell any [B].
- (22) Tinga obligació de oir tot lo anny complit [B].
- (23) Fins que lo anny sia complit [B].
- (24) Sia obligat en lo anny que serà catedràtich [B].
- (25) E en lo anny següent [B].
- (26) Sia obligat cascun anny [B].
- (27) Que en la un anny aurà llegit Principis, lo altre anny següent (...) en lo anny immediate següent [B].
- (28) Així en lo primer aynn com en lo segon y lo tercer [B].
- (29) Paga lo salari per tres aynns [B].
- (30) Del anny 1650¹¹ [B].
- (31) Ha practicat per espay de un aynn [B].
- (32) Fora la present ciutat per un aynn *continuo* [B].
- (33) Ni en lo discurs del any [E]
- (34) Al cap de l'any [E].
- (35) Al que serà menor de vint-i-cinc (*sic*) anys complits [D].
- (36) Haja de tenir per lo menys vint-y-dos anys complits [E].
- (37) Que no tinga per lo menys vint-i-quatre anys de edat complits [E].
- (38) Los que seran majors de catorse anys [C].
- (39) Per al trienni primer vinent [A].
- (40) Al trienni esdevenidor¹² [A].
- (41) Per cada mija anyada [E] i [C].
- (42) Dins mig any [E] i [C].
- (43) Hagen de cobrar de mig en mig any [C].

Pel que fa a les estacions de l'any, només hi trobem l'estiu (44), (45) i l'hivern (46), (47), sovint amb valor global del transcurs de l'any (48),

11. O bé, «any 1655» [E].

12. Però, «de tres en tres anys» [A]; o, encara, «a temps de tres anys» [A].

(49), si bé la darrera hi apareix amb una perifrasi que expressa temps immediatament posterior a l'hivern (50), (51).

- (44) En lo estiu [B].
- (45) Durant lo dit temps dels stiu [C].
- (46) En lo yvern [B].
- (47) En los mesos del yvern [B].
- (48) Tant de yvern com de stiu [D].
- (49) Així en lo estiu com en lo ivern [E].
- (50) Passat lo ivern [C].
- (51) Los altres mesos passat l'ivern [E].

El període cronològic inferior és el mes, dels quals podem extraure, nominalment, els d'abril (1), maig (4), juny (52), agost (2), setembre (53), octubre (54), novembre (55), desembre (5), gener (56), i constatar l'omissió de febrer i març; els mesos amb major freqüència d'aparició són els de setembre (57) i octubre (58). Junt al que hem dit abans (41-43), ací podem afegir també divisions de l'any designades amb mesos, com ara sis mesos (59); quatre mesos (60); tres mesos (61); dos mesos (62), períodes fraccionats (63), (64), agrupacions superiors (65) o rònegament anotats (66). La consignació mensual pot servir àdhuc per marcar la durada d'un any (67).

- (52) Sant Juan de Juny¹³ [B].
- (53) Ans del primer dia de setembre [A], [B], [C], [D], [E].
- (54) Al principi del mes de octubre [B].
- (55) Fins lo primer dia de novembre [C].
- (56) Començant a gener [C].
- (57) Que comencen lo curs per setembre¹⁴ [E].
- (58) Per tot lo mateix mes de octubre¹⁵ [B].
- (59) Per espay de sis mesos [B], [C], [E].
- (60) Sinó quatre mesos après [B], [D], [E].
- (61) Sia bandejat per tres mesos [B], [D].
- (62) De dos en dos mesos [E].
- (63) En dos mesos y mig [E].

13. Sempre refent a aquesta festivitat que era, com és sabut, el dia que dividia l'any en dues parts. Vegeu Vicent S. Olmos i Tamarit i Antoni López i Quiles, *Administradors i administrats. Introducció a l'economia i a la societat de la Catarroja del sis-cents* (1652-1658). (Catarroja 1987), pp. 197-199.

14. Justament, l'inici del curs en aquest mes n'és una de les raons.

15. En concret, el dia 18 d'aquest mes, diada de Sant Lluç, s'esqueia la inauguració oficial del curs acadèmic —entés en el seu valor actual— *vid.* Antoni López Quiles i Vicent S. Olmos i Tamarit, «Josep Servés: entre el Barroc i la Il·lustració» *apud ATCA*, 4 (Barcelona 1985), p. 404, on comprovem que aquesta pràctica encara era vigent el segle XVIII.

- (64) Dins mes y mig [E].
- (65) Dos anys y huyt mesos [E].
- (66) En lo mes passat [B], [E].
- (67) Del primer dia de setembre fins al altre primer dia de setembre següent [B].

D'acord amb aquest procés de descens de períodes més llargs a un altre de més breu, segueix ara la setmana, generalment precedida de la preposició *cada* (68), tot i que figura amb explicitació del temps que compon (69) i com a període lectiu o feina (70), (71); des del punt de vista morfològic, val a dir que en una ocasió és grafiada amb geminació (72).

- (68) Se hajen de juntar cada semana [E].
- (69) Los dies de la semana [E].
- (70) Les llisons de tota la semana [E].
- (71) Al cap de la semana [C].
- (72) Perquè cada semmana agrane [B].

Correspon ara el torn als dies de la setmana, dels quals tampoc no hem pogut completar l'hebdòmada, perquè en manquen alguns; sí que hi són, però, dimarts (1), dijous (73), divendres, (74), dissabte (75) i diumenge (76).

- (73) Lo dijous llegirà¹⁶ [E].
- (74) Per als divendres [E].
- (75) Que un disapte tingue ... altre disapte [A], [B].
- (76) Deduïts los dies de diumenges [B].

Una altra modalitat de singularització del dia pot ésser explicitada amb l'ús de l'abverbi *avui* (77), sovint amb valor més genèric de locució adverbial que equival a «actualment» (78), «en aquests moments» (79) o àdhuc construït com a «el dia d'avui» (80), «ara» (81).

- (77) Per convocació feta per al dia de huy [D].
- (78) Com és huy en la ciutat de Roma [A].
- (79) Los ... que hui són [E].
- (80) Fins al dia de huy [E].
- (81) Que de huy en avant [D], [E].

Passem, tot seguit, a analitzar la fertilitat de *dia*, tant el que es refereix a la jornada de present (80), com a qualsevol altra mena, bé sia general (82), o concret, dels quals hi ha al·lusions a festes (83), indica-

16. També en plural: «en alguns dijous de la semana» [E]. Ací no hem pogut documentar els casos dels plurals de dilluns i dimarts, car el dimarts localitzat a (1) és singular.

cions mensuals acadèmiques (84), explicitació de les característiques del dia (85), (86); expressa relacions simultaneïtat (90), d'anterioritat (91), (92), o de posterioritat (93); el dia pot ser complet (94), fraccionat per la meitat (95) o en divisions menors (96), en alguna ocasió redactats conjuntament (97). Finalment, hi ha dies agrupats en conjunts de quinze (98), de deu (99), de vuit (100), inferiors (101), (102) o de forma inconcreta (103).

- (82) Que uns dies... y altres dies [D], [E].
- (83) Que los dies de festa [B].
- (84) Saber lo dia de dita matrícula [B], [D].
- (85) En tots los altres dies feriats [E].
- (86) Los dies de diumenges, vigílies e vacances [B].
- (87) E feta convocació per als presents dia e hora [E], [C] i [D].
- (88) Lo dia que lo Rector senyalarà [E].
- (89) Y scriga los dies que faltaran [C].
- (90) En lo mateix dia se faça la elecció [A], [E].
- (91) Donarà lo dia antecedent [B], [E].
- (92) Ans del primer dia de setembre [B].
- (93) Lo dia après de la festa [B], [E].
- (94) Tot lo dia [E].
- (95) E faltaran mig dia [E], [C].
- (96) Un¹⁷ hora al dia [E].
- (97) Tot lo dia, o almenys lo mig dia¹⁸ o per lo menys una hora al dia [E].
- (98) Estarà sense llegir quinze dies [B], [C].
- (99) Sia obligat de matricular-se dins deu dies [B].
- (100) Que no pasen per lo menys huit dies [E].
- (101) Dins tres o quatre dies après [B].
- (102) Los dies a reu [B].
- (103) En los restants dies [B].

Correspon ara el torn a les primeres divisions del dia, dins les quals hem pogut constatar el *matí* (104), *migjorn* (105), la *vesprada*, designada amb diverses fórmules, *après dinar* (106), sovint amb preposició intercalada (107); *après migjorn* (105); i les fórmules més evolucionades, com ara *en havent dinat* (108) o, encara, *en haver dinat* (109); la més posterior de *després de dinar* (110); l'últim període consignat, només una vegada, és la *nit*¹⁹ (111); en sumar les dues modalitats podien obtenir la jornada completa (112).

17. Notem la diferència de l'adjectiu indefinit comparat amb el de (97).

18. Aquest *mig dia*, lògicament, té valor adjectiu i no substantiu. Equival, doncs, a la meitat d'una jornada. *Vid.*, però, (105) i (183).

19. Quan apareix *vesprada*, sembla que ho fa amb el valor de vigília —*vid.*, però (86)— o, almenys, de vesprada de la vespra, car en les mateixes constitucions una mica

- (104) La hu sia obligat a llegir de matí [A], [B], [C], [D], [E].
 (105) A les dos hores après migjorn [A].
 (106) E lo altre après dinar [A], [B], [D].
 (107) Lo altre cathedràtic après de dinar [B], [C], [E].
 (108) Y en havent dinat²⁰ [E].
 (109) En haver dinat [E].
 (110) L'endemà, després de dinar [E].
 (111) Van la nit ans [B].
 (112) Així de matí com en havent dinat [E].

El període d'estructuració del dia és, òbviament, l'hora, útil també per designar la durada de les lliçons. Hi descobrim una inconcreta primera hora del matí (113), que pot referir-se a l'hora d'inici de la jornada (114) o bé al començament de les classes (115). En qualsevol cas, la primera, les sessions quotidianes s'engegava a les set del matí en l'estiu (116) i a les vuit en l'hivern (117); l'hora següent arriba fins a les nou (118); una altra més, que acaba a les deu (110) i clouen els treballs matinals a les onze (120). Les lliçons es reprenen després de dinar (105), (106), (107), (108), (109) i s'hi parla de la primera hora (121) de la segona hora (105) (122) i àdhuc amb explicitació (123); el total d'hores llegides per la vesprada és de tres (124), mentre que el total d'hores lectives diàries és de set (125).

- (113) En la primera hora del matí [D], [E].
 (114) A les quatre hores del matí, per despertar [A]
 (115) De matí, a la primera hora [E].
 (116) A les set del matí [D].
 (117) A les huit del matí [E].
 (118) De les huit a les nou [C].
 (119) E seran les deu hores [C].
 (120) Fins a les onze hores [C].
 (121) Après de dinar, en la primera hora [D], [E].
 (122) Y dos après de dinar [E].
 (123) De tres a quatre [C].
 (124) Après de dinar es llegirà altres tres hores [E].
 (125) Llixga les set hores [C].

més avant, hi figura, «vesprada de Sant Thomàs» [E] podem llegir: «que les vespres de les festes de nostra Senyora y de altres solemnitats, que-s tancarà lo Studi après de dinar ... y los més no ocupar bé aquelles *vesprades*, volem que de ací avant ... com los altres dies, exceptat les vespres de ...» i, més avall, «donarà lo dia precedent y vespra de la festa» [E], de què podem inferir una quasi identitat —o, almenys, de proximitat— entre *vespra* i *vesprada*.

20. En alguna ocasió grafiat «en avet dinat», potser per ommissió de la titlla que puguem haver-hi comés els transcriptors.

És arribat el moment d'operar en sentit contrari del que hem treballat fins ara, car aviat haurem d'entrar en les abstraccions gramaticals; abans, però, reprenquem l'epígraf dels dies, dedicat ara a les singularitzacions festives. La primera diada important dins el marc universitari és la de sant Lluç (126), seguida de la de sant Joan (52) i també la de Nadal (127), ja que en aquestes dues celebracions eren pagades les èpoques de la mitja anyada²¹ (128), (129). La resta de les festes que s'hi consignen són les que fan referència a la Pasqua²² (130), a la Mare de Déu²³ (131), les Santes Creus (132), la Sang de Jesucrist,²⁴ el Corpus,²⁵ el Dijous llarder (133), Tots Sants,²⁶ l'Epifania,²⁷ alguns sants representatius,²⁸ els Jubileus del Col·legi del Corpus Cristi,²⁹ Difunts;³⁰ i com a festes de caire més secular, Carnestoltes (134) i Cap d'Any (135). Aquestes diades de festa serveixen molt sovint per enquadrar un període de temps determinat que pot arribar a indentificar-se amb la durada d'un curs lectiu (136) o d'un any natural (137), i, especialment les de sant Lluç i sant Joan, per marcar fites temporals (126), (127), (131), (135), (134).

- (126) Ans de la festa de S. Luch [A].
- (127) Fins al dia de Nadal [B].
- (128) No cobre època de la paga de S. Joan [B].
- (129) Època de la paga de Nadal [B].
- (130) Pasqua del Sant Esperit [D].
- (131) Lo dia après de nostra Senyora de Agost [D].
- (132) Des de Santa Creu de Maig fins a Santa Creu de Setembre [E].
- (133) Se lligca fins al Dijous llarder [E].
- (134) Y a Carnestoltes se lligca [E].
- (135) Lo endemà de la festa de Cap d'Any [E].

21. Aquest cas és el complementari del que hem assenyalat prèviament a la nota núm. 13.

22. En trobem: Pascua (*sic*) de Resurrecció [D], Pasqua del Sant Esperit [D], Pasqua de Pentecostés [E]. La forma *Pentecosta*, no l'hem poguda ressenyar.

23. En trobem: nostra Senyora de Agost [D], Nativitat de nostra Senyora [E], nostra Senyora de Setembre [E], Presentació de nostra Senyora [E], la Assumpció de nostra Senyora [E], nostra Senyora de la Sapiència [E].

24. de la sanc de Iesu Christ [E].

25. del Corpus [D].

26. les vespres de Tots Sants [E].

27. de la Epiphania [E].

28. En són ressenyats: S. Andreu [E], Santa Tecla, [E], S. Geroni [E], S. Nicolau [E], S. Dionís [E], S. Martí [E], Santa Catalina màrtir [E], Santa Llúcia [E], S. Antoni [E], S. Blay [E], S. Tomàs de Aquino [E], S. Iusep [E], S. Iordi [E], S. Roc [E], S. Christòfol [E], S. Bonaventura [E]; S. Ioachim [E], Santa Ana [E], Santa Madalena [E], S. Pere y S. Pau [E].

29. los Jubileus del Colegis del Corpus Christi [E].

30. dels Defunts [E].

- (136) Del dia de la festa de S. Lluch fins al dia de S. Juan de Juny [B].
- (137) De la festa de S. Luch fins a l'altra festa de S. Luch [A].

Per cloure aquesta primera part, només cal aplegar ara les diverses modalitats amb què apareix el substantiu que la produeix, *temps*, el qual pot ésser consignat com a període de durada d'una carrera (12), (15), o bé qualsevol de les divisions que hem vist abans, una estació de l'any (45) o un aplec del dia (138); tot i que en la major part dels casos es refereix a durades inconcretas (139), (140), o a una determinació concretada prèviament (141).

- (138) Per temps de quinze dies [C].
- (139) Molt temps ans que [E].
- (140) Que en breu temps [C].
- (141) En lo dit temps [C].

Freqüentment, però, *temps* restringeix la seua accepció a durada, o transcurrs, i és justament de la idea de transcurrs que ens volem ocupar ara, idea expressada amb un bon toll de variants, per exemple les que són realitzades mitjançant l'ús de preposicions, com ara *durant* (45), *per* (29), (32), 58, (61), *per a* (39), (74), *dins* (42), (64), (99), (101), *a* (40), (105), (114), (115), i especialment *en* (8), (21), (24), (25), (27), (28), (44), (46)...³¹ La durada o transcurrs de temps també pot ésser indicada sense necessitat de cap preposició (7), (13), (27), (28), (51), (98), o simplement amb un participi (142). Ressenyem, per últim, la presència una sola vegada de la preposició *ab* en substitució de *en* (143), i de les locucions preposicionals *per espai de* (31), (59), *en lo espai de* (144); *a temps de* (145), *per temps de* (146), *per a temps de* (147); i també, *en menys temps de* (6), (12); *al cap de* (34) i *a principi de* (54), *al principi de* (148), *en lo principi de* (149).

31. No farem ara, de cada preposició un llistat de les vegades que apareixen als textos. Sí que volem, però, indicar-ne algunes particularitats:
- DINS: designa tant l'ocurrència en un temps comprés entre els seus moments inicial i final (sia obligat a matricular-se dins deus dies [B]), com no més enllà de tal durada (los quals dins vint-y-quatre hores llegirà [B]).
- DURANT: designa que el fet s'esdevé dins un espai de temps determinat (durant lo dit temps del stiu [C]).
- PER/PER A: són utilitzats com a sinònims de *durant* (stava fora... per un anyn —sic— continuo [B]), si bé *per a* sembla indicar un temps que encara ha de venir (144).
- A/EN: són intercanviables en tots els casos, tot i que l'ús de *en* siga absolutament dominant. Sembla que davant el mot *hora* prefereixen d'emprar la preposició *a* (a les hores que-s llig [B]), però *en* també hi és usat (sia obligat a llegir en la hora i lloc [B]). Pel seu significat de temps durant el qual s'esdevé alguna cosa, *en* substitueix sovint les preposicions *durant* i *dins*.

- (142) Si passats deu dies [B].
- (143) Com ab poch temps no's puga digerir [B].
- (144) En lo espay de [E].
- (145) Sia elet a temps de tres anys [A].
- (146) Per temps d'un any [A].
- (147) Per a temps d'un any [A].
- (148) Al principi de cada curs [E].
- (149) En lo principi del seu curs [E].

Menció a banda mereix la preposició *fins/fins a*, amb la qual entrem en el capítol dedicat al temps entés com a període entre una data determinada i una altra. Hi és consignat mitjançant les preposicions *de... fins a* (67), (136), (137), (150), *des de... fins a*³² (133) —i també, *den de... fins a* (150)—, *de... a* (151). Quan en la periodització només figura el segon membre del sintagma, la preposició usada és gairebé sempre *fins* (55), (80), (120), (128), (152), i de vegades *fins a* (153). També, però, es dona el cas que aquestes construccions siguin escrites mitjançant dues oracions juxtaposades, en les quals, així mateix, es mantenen els dos membres del sintagma preposicional anterior: *a... fins a* (154) o bé *a... a* (155).

- (150) Den de les set fins a les deu [E].
- (151) De les dos fins a les cinc [E].
- (152) Fins huy provehides y fetes [E].
- (153) Que fins a huy se'ls ha guardat [B].
- (154) Entren puntualment de matí a les nou y no s'acabe fins a les onze [E].
- (155) Entren a les dos y acaben a les quatre [E].

Si es tracta de períodes alternatius, la solució és sempre *de... en* (156), (157).

- (156) De tres en tres anys [A].
- (157) De dos en dos mesos [E].

D'altra banda, per indicar que un fet es repeteix continuadament un conjunt temporal rere un altre, s'utilitza la preposició *per + l'indefinit cada + el període a què es fa referència*. És en aquest apartat on veiem més nítidament l'evolució de la llengua al llarg del segle en què es daten els textos que estudiem. En efecte, si dins la primera Constitució [A]

32. En el segon membre d'aquests sintagmes, la preposició *a* es manté sempre en l'aplec *fins a*. Només hem pogut trobar tres exemples en què es produïa la caiguda de la *a* (de tots Sants fins Quaresma [E], des de la festa del gloriós S. Lluc fins lo primer dia de Novembre [D], a les hores que s lligen les classes fins lo dia après de nostra Senyora de Agost [D]). Aquesta darrera preposició, a més, presenta la particularitat de la preposició que regeix el primer membre.

observem un domini absolut de la forma *per cascun + el període a què es fa referència* (158), ja a partir de la segona [B] comença una presència de la forma *cada + període a què es fa referència*, que esdevindrà majoritària a la darrera Constitució [E] (159), alhora que es prefereixen les construccions sense la preposició *per* (160).

(158) Sia tengut pagar per cascun any deu sòlidos [A].

(159) Per cada mitja anyada [E].

(160) Que cada any hajen visita [E].

Si el fet, però, s'esdevé en tot o qualsevol temps, la solució sembla ésser *tostemps*, encara que, d'aquest mot, només n'hem pogut trobar les locucions següents: *tostemps que* [E] —i *tots temps que* [E]— i *tostemps i quant* (= 'quan') [E].

Amb *tostemps* entrem en el camp dels adverbis, i, dins d'aquests, aquells que expressen anterioritat, simultaneïtat i posterioritat.

L'anterioritat és expressada amb l'adverbi *ans*, que podem trobar darrere del mot que modifica (53), (92), (126), (161), sempre seguit de la preposició *de* —llevat dels casos en què aquesta cau davant la conjunció *que* (139), (162)—. També el trobem en posició euclítica respecte a la paraula que modifica (163), sovint precedida de la preposició *en* (164).

(161) Ans de haver acabat [E].

(162) Ans que sia admesa [B].

(163) Molt temps ans [D].

(164) Algun dia en ans [E].

Pel seu torn, la idea de simultaneïtat mostra també una certa evolució, des de la fórmula *fins + proposició* (165) de la primera Constitució [A] fins a les dues *fins + que + proposició* (166) i *entretant que*³³ (167), passant pels híbrids *fins tant que* (168) i *en lo entretant que* (169) de la segona [B], que semblen ésser l'origen del posterior *entretant que*.

(165) Fins sia finit lo any, [A].

(166) Fins que haja acabat [E].

(167) Que entretant que no y ha [E].

(168) No l'acullga... fins tant que'l primer mestre sia satisfet [B].

(169) Que llija la sua lliçó en lo entretant que ell estarà absent [B].

Finalment, i pel que fa a la posterioritat de l'acció a què es refereix el sintagma, cal notar també l'evolució entre les formes de les primeres Constitucions i les de les darreres. Per a la primera [A], la forma única

33. Hem de remarcar que la forma *fins + proposició* reapareix rònegament a la quarta de les Constitucions [D], encara que ja hi és majoritària la construcció *fins + que + proposició*.

és la representada per *après + mot modificat* (170), que serà, malgrat tot, present a tota la resta dels textos estudiats. A la segona [B], però, seran nombrosos els casos en què veiem introduïda una preposició *de, après + de + mot modificat* (14), (93), (107), la qual preposició cau, com és normal, davant la conjunció *que* (171). Aquesta fórmula amb preposició serà ja la dominant a l'última de les Constitucions [E] (93), (107), (121), (122), (124), dins la qual apareix ara la forma moderna *després* (110), (172).³⁴ És de ressenyar també l'aparició en aquesta mateixa Constitució [E] de les formes *en havent* (108), (112) i *en haver* (109)³⁵ en el lloc de *après de*. *Après, doncs*, indica posterioritat, però inclou necessàriament la idea d'immediatesa. Per indicar que s'obre un període de temps indeterminat, no marcat, que comença en el moment en què es parla, s'empren les expressions *d'ací avant* (173), *d'allí avant* (174) i *en avant* (10), (81), (112). Dels exemples anteriors, s'en deriva un ús temporal dels adverbis de lloc *ací* i *allí*, els quals prenen un significat equivalent a 'en aquest moment' i 'en aquell moment' (175).

- (170) Segon dia de Maig après dinar [A].
- (171) Quatre mesos après que aquella persona hoirà [B].
- (172) Després de acusat [E].
- (173) Los qui d'ací avant seran elets [A].
- (174) Per a què de allí avant [E].
- (175) Que ha tingut fins a ací [C].

Acabarem aquest apartat dedicat als adverbis, fent-ne un recull d'aquells que encara no hem anomenat: *de present*³⁶ (176), (177), (178), *al present* (179), *de continu* (180), *continuo* (181), *continuament* (182), *de continent* (183), *en continent* (184), *consecutivament* (185), *perpètuament* (186), *immediatament* (187), *actualment* (188), *puntualment* (189), *primer* (190), *primerament* (191).

- (176) E ara de present per al trienni primer vinent [A].
- (177) Servís ara de present o hagués servit [B].
- (178) A les hores que de present se acostumen [E].
- (179) Al present les hi ha [E].
- (180) Estiga de continu en lo dit Studi [A].
- (181) Stava fora... per un aynn continuo [B].
- (182) Hajen de llegir continuament de S. Lluç fins a S. Juan [E].

34. Com en els casos anteriors, la quarta Constitució [D] sembla representant d'un model de llengua més regressiu que el de les altres, i així trobem de bell nou la forma *après + mot determinat* com a fórmula aclaparadorament dominant.

35. Per a una distinció entre *en havent/haver dinat* i *après dinar*, i l'acceptació actual valenciana de *vesprada*, vid. not. 14.

36. Sovint precedit de l'adverbi *ara*.

- (183) De continent a la una après migjorn [A].
- (184) Done allí en continent a cada hu [E].
- (185) Sinó consecutivament, ço és, acabat lo primer llibre proseguir lo segon [B].
- (186) Sia inhabilitat perpètuament [B].
- (187) En lo anny immediatament següent [B].
- (188) Llegirem actualment sent aquella la hora pròpia [E].
- (189) En tocant la següent acaba puntualment [E].
- (190) Que primer no sia examinat [D].
- (191) Primerament, se ordena [C].

Per últim, farem un repàs a totes aquelles expressions que van ésser preses directament del llatí i que fan referència a aspectes temporals. Cal dir que gairebé la majoria estan concentrades en la segona [B] i l'última [E] Constitucions, i que només n'hem trobades quatre a la tercera [C].³⁷ En destaquen quantitativament *ipso facto* (192) i *per turnum* (193). D'altres es distingeixen pels seus equivalents catalans emprats en aquestes i les restants Constitucions: *in continenti* (194), *ab continuatio* (195), *immediate* (196). Unes altres són mots que aviat assoliran una faïçó catalana: *ab antiquo* (197), *salvo* (198), *exclusive* (199). Per fi, algunes incorporacions són llatinismes purs: *ex nunc aplicam* (200), *tunc vius* (201), *a die incorporationis* (202). Deixem de banda les datacions introductòries de les Constitucions [C] i [E] (*Anno nativitatis*...).

- (192) Ipso facto perda la sua càtedra [B].
- (193) Que vaja per turnum [C].
- (194) In continenti se n'ixqués del General [B].
- (195) Que dites Càtedres no's llegissen ab continuatio [B].
- (196) Fins lo primer dia de Noembre immediate següent [E].
- (197) Tenen entre si algunes pràctiques e consuetuts ab antiquo [B].
- (198) Salvo lo darrer any [E].
- (199) Fins al Dijous llarder exclusive [E].
- (200) Lo qual ex nunc aplicam [E].
- (201) Que restaran tunc vius [E].
- (202) A die incorporationis [C].

37. No deixa d'ésser curiós el fet que siguen justament les Constitucions [B] i [E], les més progressives lingüísticament parlant, aquelles que contenen un percentatge més elevat de llatinismes, mentre que la [D], que ja hem dit que es caracteritza pel seu regressisme lingüístic (vid. notes 33 i 34), no en té cap.